

Kırgızcada “Bar” Sözcüğünün İşlevsel-Semantik Özellikleri*

Burul Sagınbayeva**

Mirzat Rakımbek uulu***

Öz

Kırgızcada “bar” sözcüğü dünyada mevcut olan madde, nesne, her türlü olay ve hareket sürecinin var oluşunu, mevcut olduğunu bildirir ve madde, belirti, süreç ve ilişki ile alakalı bilgi verme görevini yerine getirir. Tek başına anlamı olan isim soylu bir sözcüktür. İsim gibi çekime girer. İşlevi ve anlamı bakımından çok esnek olup yüklem, sıfat grubu, ünlem ve edat (zarf da olabilir) olarak da görev yapmaktadır. Cümlede bir cümle ögesi görevini üstlenebileceği gibi bir cümle de oluşturabilir. Cümlede genellikle yüklem olarak karşımıza çıkar ve özne ile uyum içinde olur. “Bar” sözcüğü bulunan sıfat cümlesinin yüklemine anlamsal bir farklılık vardır. Bu tür cümlelerde yüklem öznenin somut bir vasfını değil, onun var oluşu ve miktarı gibi durum belirtisini bildirmekle farklılık göstermektedir. Kırgız lehçesinde “bar” sözcüğü leksik-dil bilgisel anlamlarda (nesne, vasıf, ünlem, edat vb.) kullanılır. Söz içinde yer alan böylesi birkaç türe ayrılması iletişimde farklı farklı olaylara, konuşmacının dinleyiciyle olan ilişkisine vb. çok taraflı durumlara bağlıdır. “Bar” sözcüğü işlevi bakımından çok esnek, kullanım alanı ve semantik alanı geniş ve Kırgızcanın söz varlığında çok sık kullanılan bir sözcük olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kırgızca, “bar” sözcüğü, kelime türleri, söz, durum, söz varlığı, sıfat cümlesi, işlevsel anlam.

* Geliş Tarihi: 20 Haziran 2017 – Kabul Tarihi: 07 Mart 2018

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Sagınbayeva, Burul ve Mirzat Rakımbek uulu (2020). “Kırgızcada ‘Bar’ Sözcüğünün İşlevsel-Semantik Özellikleri”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 92: 135-162.

**Doç. Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü – Bişkek/Kırgızistan

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3178-9329

burul.saginbayeva@manas.edu.kg

***Dr. Öğr. Gör., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü – Bişkek/Kırgızistan

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3247-6252

mirzat.rakimbekuulu@manas.edu.kg

Giriş

Dil ile düşünce arasındaki sıkı bağlantı ve düşüncenin mahiyeti dünya dillerinin ortak yönünü oluştururken kavramları yansıtmak için kullanılan araçlar bu dilleri farklılaştırmaktadır. Bu farklılığı gösteren araçların başında sözcükler gelir. Bir dildeki sözcükleri sınıflandırma semantik, morfolojik ve sentaktik ilkelere bağlı olarak yapılabilir. Türkçe kelime türlerini ayırırken bu ilkelere bağlı değildir. Türkçede, sözlükte yer alan sözcükler çekim eklerini almadan birbirinden anlam bakımından ayrılırlar. Bu sebeple Türkçede sözcükleri türlerine ayırırken ilk olarak morfolojik ve sentaktik ilkelere başvurmayız. Eklemeli diller, tipolojik özelliği dolayısıyla bükümlü dillerden farklı olarak kelimeleri tasnif ederken aynı ilkeleri izlemeye müsaade etmez. Türkçede sözcükler iki aşamada tasnif edilebilir. İlk olarak kelime türlerinin leksik anlamları esas alınır. İkinci olarak kelime türlerinin cümledeki leksik ve gramer anlamlarına göre değişmesi görülür. Gramer anlamı: sözcüğün isim, fiil, sıfat, zarf vb. özellikleri ile çekim eklerinin sözcüğe kattığı anlamlardır. Bu makalede, işlevi yönünden esnek olarak bilinen ve Kırgızcadaki *bar* "var" şeklinde yaşayan sözcüğün ses yapısı, leksik ve gramer anlamı, işlevsel anlamları (cümle içinde aldığı görevi), şekil özellikleri, başka kelimelerle bağlanma şekilleri ve cümledeki kullanımı gibi özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Türk lehçelerinde, cümle içinde yer alıp çeşitli sözcüklerle ilişki kurarak temel anlamından farklılaşan ve yeni anlamlar kazanan pek çok sözcük bulunmaktadır. Bu sözcüklerin leksik-gramer, işlevsel-semantik anlamları, başka sözcüklerle kurdukları ilişkiler, kavramsal birim olarak gerçekle ilgili bilgiyi yansıtmaları gibi meseleler günümüzde birçok araştırmancının konusunu oluşturmaktadır.

Dildeki belirli işlevsel birimlerin incelenmesi, konuşmada sık kullanılan sözcüklerin anlamsal özelliklerinin ve kullanılış biçimlerinin belirlenmesi dil bilimindeki güncel konulardandır.

Bu çalışmada Kırgızcadaki işlevsel açıdan değişkenlik gösteren sözcüklerden biri olan *bar* sözcüğünün işlevsel-semantik özellikleri ele alınmaktadır. Kırgızcadaki *bar* "var", *cok* "yok" sözcükleri konuşma sırasında sıkça kullanılan dil unsurlarındandır. Bu nedenle çalışmada *bar* sözcüğünün ses düzeni; leksik-gramer, işlevsel-semantik ve yapısal-semantik anlamları; cümledeki başka sözcüklerle ilişkisi ve kullanılış özellikleri ele alınmıştır.

Türk Lehçelerinde “Bar” Sözcüğünün Ses Yapısı

“Bar” sözcüğü Türk lehçelerinde aşağıdaki şekillerde kullanılmaktadır.

bar: Kırg., Kaz., Tat., Kar., Kum., Bal., Nog., Kkal., Baş., Uyg. (dial.), Alt. (dial.);

var: Tür., Az., Gag., Kar. (dial.);

bar: Alt., Tuv.;

ba°r: Özb., Özb. (dial.)

bor: Özb. (dial.)

ba: : Trkm., Özb. (dial.), Uyg. (dial.);

ba: Uyg., Uyg. (dial.);

par: Tuv., Alt. (dial.), Esk. Uyg., Tel., Sag., Koyb., Kaç., Küer., Şor.;

pur, *por*: Çuv.;

bay: Lob. (Sevortyan 1978: 61)

Türk lehçelerinin neredeyse tamamında *bar* sözcüğü üç sestem (C + V + C) oluşmaktadır.

Bar sözcüğünün ilk sesi boğumlanma yeri ve şekli açısından Türk lehçelerinin çoğunda patlayıcı ve dudaksız nitelikteyken Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagauzca gibi Oğuz grubu Türk lehçelerinde ve Kırım Tatarcasında sızıcı ve diş-dudaksız v-'ye dönüşmektedir. Bu ses (v-) Türk lehçeleri için asli olmayıp çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda bulunmaz. Bununla birlikte Oğuz grubu Türk lehçelerinde bu ses değişimi istisnai bir durum olarak değerlendirilir (Karaağaç 2012: 174). Benzer ses olayı başka Türk lehçelerinde ünlüler arası -b- foneminin allofonu olarak sızıcı çift dudak v'si (-β(-w-)) olarak seslendirilir (Sadıkov 2006: 39).

Türk lehçelerinin Kıpçak grubunda yer alan Kırım Tatarcasında söz konusu ses yarım ünlü değerinde bir çift dudak sesidir (Karaağaç 2012: 174). Sibirya grubu Türk lehçelerinde ve Çuvaşçada ise *bar* sözcüğünün önses ünsüzü sedasız, patlamalı dudak ünsüzü *p*- ile verilmektedir. *b* - *p* nöbetleşmesi Türk lehçelerinin tümü için karakteristik bir özelliktir. Fakat hiçbir Türk lehçesinde önseste *p*- sesi *b*- sesinden daha fazla kullanılmamaktadır. *b*- - *v*- - *p*- fonemleri arasında nöbetleşme söz konusu seslerin boğumlanma yeri,

boğumlanma şekli ve ötümlülük-ötümsüzlük ilişkisi açısından birbirine yakın olmasından kaynaklanmaktadır.

Bar sözcüğünün ikinci sesinin asli uzun olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır (Sevortyan 1978: 61). Söz konusu uzun ünlünün izi Türkmencede kullanılan *baar* (Gülensoy 2007: 1010) ve Kırgızcadaki *baarı* sözcüklerinde tespit edilmektedir.

Türk lehçelerinin Karluk-Çiğil grubunda yer alan Özbekçede *-a-* yerine *-a^o-* (*yuvurlak a*) sesi kullanılmaktadır. Özbekçede bu sesin ortaya çıkmasında Farsçanın etkisi olduğu şüphesizdir. Ancak günümüz Özbekçede böyle bir ünlü sesin var oluşu da bir gerçektir. Örneğin Kırgızcada ve Türkiye Türkçesinde *taş* şeklinde telaffuz edilen ve yazılan sözcük Özbekçede Kiril harfleriyle *mou* şeklinde ve yeni kabul edilen Latin alfabesiyle *tosh* biçiminde yazılır ve *[ta^oʃ]* şeklinde telaffuz edilir. Dolayısıyla günümüz Özbekçede Türkiye Türkçesinde karşımıza çıkan *a* foneminin mevcut olmadığını ve bu sesin sadece Rusça gibi yabancı dillerden giren sözcüklerin bünyesine rastlandığını (*партия / partiya*), diğer Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde ise *a* harfi ile verilen fonemin normal *a* gibi değil kapalı *a* (*ä*) şeklinde telafuz edildiğini söylemek mümkündür. Buradan hareketle ünlü seslerin kalınlık-incelik ilişkisine göre, başka bir deyişle boğumlanma yeri bakımından art sıradan *a - a^o - u* ünlüleri arasında değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Bar sözcüğünün üçüncü sesi titreşimli, zayıf bir ses olduğu için bazı lehçelerde düşerken (*ba*) Lobnorcada *-r* akıcı ünsüzü başka bir akıcı ünsüz olan *-y*'ye dönüşmüştür. Sones *-r* ünsüzünün düşmesi çağdaş Türk lehçelerinin tümünde kullanılan *er-* "ol-" yardımcı fiilinin sonesinde de tespit edilmektedir. Aynı şekilde bu ünsüz Uygurcada da sonesite düşmektedir (Karaağaç 2012: 220). Buna göre Türk lehçelerinde sones *-r* ünsüzü için *-r - -y - Ø* nöbetleşmesi söz konusudur.

Bar Sözcüğünün Anlamsal Özellikleri

Türkoloji araştırmalarında sözcük türlerinin tasnifinde kullanılan en temel ve yaygın ölçüt anlamdır. Konuşmada en sık kullanılan sözcüklerden olan *bar* sözcüğü Eski Türkçede ve Kırgızcada kullanım özellikleri açısından çok katmanlı bir anlam alanına sahiptir. Eski Türkçede kök, gövde ve birleşik yapıda tespit edilen *bar* sözcüğü aşağıdaki anlamlarda kullanılmaktadır (DTS 1969: 83-84):

Kök yapılı biçimler

2.1.1. *Var, mevcudiyet* anlamlarında kullanılmaktadır.

Bu sabımda igid bar-ğu “Bu sözlerimde yalan var mı?” (Tekin 2008: 22).

Jer tññri törümištä baj jëmä bar joq çïʔaj jëmä bar

“Yer ve gök yaratıldığından beri zengin de var fakir de var” (Pelliot 1914: 232).

Şendä jarmaq barmu “Sende para var mı?” (MK, DLT: 508, Atalay 1986 C.1: 147).

Bu kün bar jarin joq “Bugün var, yarın yok” (Arat 1951: 56).

Bar baqır joq altun “Var bakır, yok altındır” (MK, DLT: 181, Atalay 1986, C.1: 360).

2.1.2. *Tüm, hep, hepsi* anlamlarında kullanılmaktadır.

Ötrü çastani elig beg bar kücin üntürüp “Daha sonra Hükümdar tüm gücünü toplayıp” (Müller 1908: 43).

Bar ililik kök qalıq jüzintä “Hepsi uçsuz bucaksız göğün önünde” (Bang 1930: 204).

Türemiş yapılı biçimler

2.2.1. *Hepsi, tümü,* anlamlarında kullanılmaktadır.

Barça

Barça bile ayruk tayak “Hepsiyle birlikte ayrıca dayak” (MK, DLT: 210, Atalay 1986, C.1: 417).

Neçä iki jaşda altın oʔlan qızlar bar ęsar barçanı ölüürünlär “İki yaşından küçük ne kadar oğlan ve kız varsa hepsini öldürün” (Uig. I, Müller 1908: 10).

Jükün barça özi çïʔdı “Yükünün hepsini kendisi yükledi” (MK, DLT: 113, Atalay 1986, C.1: 210).

Barı

Bu barı çazinä bu altun kümüş / er atqa ülägükä terdim üküş “Bütün bu hazineyi; bu birçok altın ve gümüşü askerlere dağıtmak için biriktirdim” (Arat 1947: 311).

Taşırtın arıyıl qaraqçı barın "Dış bölgelerin tümünü haydutlardan temizle" (Arat 1947: 551).

Baru

Barusın bitimiş jetürmiş nizam "Esasını yazmış, tertip etmiş" (Arat 1947: 9).

2.2.2. *ganimet, zenginlik, mal mülk, hazine* anlamlarında kullanılmaktadır.

Barğu

Ordusıqa köp uluğ ölüg barğu köp telim tirig barğu tüsü boldı "Onun ordu-gâhına birçok cansız ve birçok canlı ganimet düştü" (Bang vd. 1936: 20).

Barım

Şekiz adaqlıg barımıy için jülqi tükäti bardım "Sekiz ayaklı malım için yılki sürüsünü tüketinceye kadar gittim" (Useev 2011: 427).

Bin sekiz adaqlıg barımım "Bin sekiz ayaklı malım" (Useev 2011: 489).

Barlıg I

Şeniñ barlıyınğa tanuyluq berür "Senin zenlinliğine tanıklık eder" (Arat 1951: 41).

2.2.3. *zengin* anlamlarında kullanılmaktadır.

Barğuluğ

Uluğ barğuluğ bir jurt turur köp işiğ bir jer turur "Ulu, zengin bir yurt, çok sıcak bir yer" (Bang vd. 1936: 28).

Barlıg II

Barlıy ır "Zengin erkek" (MK, DLT: 633, Atalay C.3: 438).

Birleşik yapılı biçimler

2.3.1. *zengin* anlamlarında (DTS 1969: 83-84) kullanılmaktadır.

Bar bayağut

Bar bajağut bolğali "Zengin olmak için" (Kaya 1994: 171).

Bay barımlıg

Muñsuz taqsız telim taşım bay barımlıg... "Dertsiz, çok zengin..." (Tekin 1976: 44).

2.3.2. *yok ol-*, anlamlarında kullanılmaktadır.

Bar yok bol-

Berginčü bar joq bolsar men inim qusuqniñ teğilär birlä köni bersünlär “Eğer verene (ödeyene) kadar ben yok olursam (ölürsem) küçük kardeşim Kusuk akrabalarıyla düzgünce ödesin” (Malov 1951: 208).

2.3.3. *var ol-, var et-* anlamlarında kullanılmaktadır.

Bar er-

Ol iki kişi bar ersär “O iki kişi varsa” (Tekin 1994: 5).

Bar kıl-

İkinč bar qılar şen “Yine var edersin (yaratırsın)” (Arat 1951: 41).

2.3.4. *mal mülk, zenginlik sahibi* anlamlarında kullanılmaktadır.

Ağı barım

Ağı barım iliksiz tutuksuz köñülün buşı birdim “Malımı mülkümü düşünmeden gönül rızasıyla sadaka olarak verdim” (Tekin 1976: 55).

2.3.5. *ev, mal mülk* anlamlarında kullanılmaktadır.

Eb barım

Ebin bari[mîn] [qalı]sız qop kelürti “Evinin malını eksiksiz hep getirdi” (Tekin 2008: 37).

Mahmud Kaşgarî'nin sözlüğünde *ba:r* sözcüğü “var, belirli bir yerde bulunma” anlamlarında ve Arapça *لایسا* *laysa* “yok” sözcüğünün karşıtı olarak verilmiştir (Atalay 1986 C.3: 147). *Divânü Lugati't-Türk'te bar* sözcüğü “mal mülk sahibi”, “zengin” anlamlarında kullanılmıştır (Atalay 1986: 438).

Fedotov *bar* sözcüğünün Çuvaşçadaki biçimi olan *pur/por* “var”, “zenginlik” ve bu sözcükten türemiş *purlä* “sahip olan kişi”, “var ol-”; *purlä-suklä* “yetersiz, yaramaz”; *purläh* “mal”, “eşya”, “zenginlik”, “miras”; *pur-çuk* “hepsi” sözcüklerine yer verilmiştir (Fedotov 1996: 440-441).

B. İ. Tatarintsev ise *bar* sözcüğünü “var” ve “var ol-, bulun-” anlamlarıyla verir (Tatarintsev 2000: 190). Söz konusu çalışmada Türk lehçelerinin hemen hemen tümünde kullanılan *barca* “bütün, hepsi” ve bu sözcükten türe-

miş olması muhtemel *baraan* “mal” sözcüğü de bulunmaktadır (Tatarintsev 2000: 194, 196).

A. N. Kononov ise *baar* sözcüğünü *baa-* “sahip ol-” fiiliyle ilişkilendirmekte, *baap - baar* “var, var ol-” ve *bay* “zengin” sözcüklerinin de aynı kökten geliştiğini öne sürmektedir (1980: 209). Aynı araştırmacı *bark* “ev” sözcüğünün de **bar-* “kur-” anlamındaki fiil kökünden türediğini varsaymaktadır: *bark* < **bar-ık*. Kononov *barça*, *barı* (*baru*) “hepsi, bütün” sözcüklerini de genelleme zamirleri olarak tanımlamıştır (1980: 89, 168).

Clauson’un etimolojik sözlüğünde, “*Kaşgari’ye göre bu sözcük ‘var ol-’, ‘bir yerde bulunma’ anlamlarında olup yok sözcüğünün karşıtıdır. Söz konusu sözcük birçok durumda yüklem görevindedir ve cümlenin öznesi belirli ya da belirsiz olabilir. Bu özelliği açısından fiil özelliği sergilese de çekim ekleri almamaktadır. Bu nedenle çekim için bir yardımcı fiil talep etmektedir.*” açıklamasını yapmıştır (1972: 353).

Sevortyan’ın sözlüğünde *bar* sözcüğünün anlamları 1) *var, var ol-*; 2) *varlık*; 3) *hepsi, bütün*; 4) *zenginlik, sahip ol-*; 5) *her bir* biçiminde sıralanmıştır (Sevortyan 1978: 61-62). Söz konusu eserde *bar* sözcüğünün *ba:r-* fiilinden geliştiği varsayılmış, “mal mülk”, “zenginlik”, “mal” anlamlarındaki *barın* ve *barım* sözcüklerinin de bu fiil kökünden türetildiği belirtilmiştir.

Çağataycada “var” anlamındaki *bar* sözcüğünün yanı sıra ondan türemiş *barça*, *barı*, “hep, bütün” ve *barınça* “var oldukça” gibi sözcükler de kullanılmıştır (Eckmann 2005: 76, 83).

K. K. Yudahin *bar* sözcüğünü “var ol-”, “bulun-”, “bir şeyin olması” biçiminde tanımlamış, örnek olarak *atam, enem bar bolsun, oozu, murdu cok bolsun* “Annem, babam olsun, ağzı burnu olmasın.” cümlesini vermiştir (Yudahin 1985: 108).

Kırgız tilinin түşündürmө sözdüğü ve Kırgız tilinin sözdüğü adlı eserlerde *bar* sözcüğü “bir şeyin var olması, yok olmaması” biçiminde tanımlanmış, örnek olarak *erkekten menden kiçüü inim bar* “Menden küçük bir erkek kardeşim var” ve *barga maktanba, cokko şaşpa* “varlıkla övünme, yokluğa üzülme” cümleleri verilmiştir (KTTS 1984: 131, KTS 2011: 216).

Çağdaş Kırgızcada *bar* sözcüğü sözlük anlamının yanı sıra cümledeki başka

sözcüklerle kurduğu ilişkiler sonucu kazandığı anlamlar açısından geniş bir semantik çerçevede kullanılmaktadır.

1. Sözcüğün temel anlamı “var olmak”tır. Sözcük bu şekliyle başka isimlerle birleşip herhangi bir nesnenin varlığını, çokluğunu bildirmekte; cümlede genellikle yüklem bazen de özne görevinde kullanılmaktadır.

Biröönün at kötörgüs bözü bar, biröönün at kötörgüs sözü bar “Birinde atın (bile) taşıyamayacağı bez var, birinde atın kaldıramayacağı söz var” (Koyçumanov vd. 2012: 133).

Atka bergis kunan bar, kızga bergis cuban bar “Atla değiştirilmeyecek tay var, kızla değiştirilmeyecek gelin var” (Koyçumanov vd. 2012: 84).

2. “Var olmak” anlamı sıfat yapımındaki en tipik ek olan *-luu* nun anlamıyla aynıdır.

Ne bir kuytu tıjçular kelet, ne bir cerkezer aalımdar kelet, ne bir adinan aşkan askerler kelet, lekin divandıktı kanatı bar attarın körsötö berbeyt “Ne iki yüzlü casus gelir, ne dünyayı gezen âlimler gelir, ne haddini aşan askerler gelir, lâkin bölgedeki kanatı var (kanatlı) atlarını göstermez” (Muratov 2004: 30).

Bu cümledeki *kanatı bar* sözcük grubunun eşdeğeri *kanattuu* “kanatlı” sözcüğüdür.

Buga anın cigitterinin kapası bar, tuura körgöndörü bar, kuldarına bolso baarı bir, töölörü bolso, loglop cüğü çok cırgap barat “Bu konuda onun adamlarından üzgün var, hak verenler de var. Kölelerinin umrunda değil, develeri ise yüksüz bir şekilde keyifli keyifli yürüyor” (Muratov 2004: 30).

Yukarıdaki cümlede *kapası bar* sözcük grubunun eşdeğeri de *kapaluu* “üzüntülü, üzgün” sözcüğüdür.

3. İsmi niteliğini bildiren ifade eden *bar* sözcüğü tamlananın yerine kullanıldığında ismin kendisini ifade eder.

İnisi bardın ırısı bar “Erkek kardeşi olan bahtiyardır” (Koyçumanov vd. 2012: 219).

Bağı bardın taşı öydö kulayt “Şanslının taşı yukarı düşer” (Koyçumanov 1996: 31).

Kızı bardın nazı bar “Kızı olanın nazı olur” (Capanov 2011: 63).

4. *Bar* sözcüğü gerçek anlamda ve mecaz anlamda kullanılan *mal* sözcüğüyle birleştiğinde “zenginlik”, “varlık” anlamlarına gelmektedir.

Bar bolboy malıñ açılбайt, çok bolboy coluñ açılбайt “Zengin olmadan malın saçılmaz, yoksul olmadan yolun açılmaz” (Koyçumanov vd. 2012: 115).

Bar-coguna karabay, bel baylaşkan adam dos “Varlığına yokluğuna bakmadan kararlı ilişki kuran kişi dosttur” (Yudahin 1985: 97).

Altı uulduu kişinin altı örüştö malı bar, tört uulduu kişinin tört öröndö malı bar, eki uulduu kişinin ölor-ölbös canı bar “Altı oğlu olanın altı otlakta malı (hayvanı) var, dört oğlu olanın dört vadide malı var, iki oğlu olanın bir sıkmılık canı var” (Koyçumanov vd. 2012: 66).

5. *Bar* sözcüğü genellikle ismin bir niteliğe, özelliğe sahip olduğunu bildirir. Bu sözcüğün ifade ettiği anlamlar aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

5.1. Nesnenin niteliğini bildirir.

Ala-kula eli bar cer “Türlü türlü insanları olan yer” (Yudahin 1985: 97).

Köldüü cerdin kazı bar, “Göllü yerin kazı var,

Kış bolgondun cazı bar. Kış olan yerin baharı var.

Kırmızı köynök suluunun, Kırmızı elbiseli güzelin,

Kılığı menen nazı bar. Edasıyla nazı var” (Alipov 2008: 59).

Suluunun kımça beli bar, “Güzelin ince beli bar,

Suktanıp koygon ceri bar. Özenilecek yeri var.

Cakşının kımça beli bar, İyinin ince beli var,

Caldıratkan ceri bar. Yalvartan yeri var” (Alipov 2008: 90).

5.2. Nesnenin karakteristik özelliğini bildirir.

Bar kıyımđın camanı – tar kıyım, bar adamđın camanı – tar adam “Var olan kıyafetin kötüsü dar, insanının kötüsü cimri olandır” (Caynakov 2001: 55).

Akılman aksakal ayırmalap, köz karaşında dale bayagısında kemengerlik, ka-taaldık bar, özüñö gana tiyeşelüü döölötü kalıptır saktalıp “Yaşlı bilgenin başkalarından farklı olarak bakışlarında eskisi gibi bilgelik, ciddiyet ve sadece kendisine ait malı mülkü kalmış” (Aytmatov 2008: 360).

Anın bıksıtması bar “Onun niyeti kötü” (Yudahin 1985: 170).

5.3. Nesnenin gücünü, kuvvetini bildirir

Börü karısa da bir koyluk alı bar “Kurt kocasa da bir koyuna yetecek gücü vardır” (İbragimov 2005: 139).

Egiz kara küçü bar, eköö teñ işenimdüü cigitter “İkiz güçlü adamı var, ikisi de güvenilir delikanlılar” (Aytmatov 2008: 315).

Teke san, kulca köödön, altımış asy bolso da arıbay turgan apti bar Teltoru at kayberen kak condo turganday Kurmanbektin aldında köktü karap, köñülü tolup turdu “Budu teke gibi, göğsü dağ koçu gibi, yaşı altmış asy (dört yaşından sonra her sene birer sayılan at yaşı) olsa da yorulmaz bir hâli olan Teltoru geyiğin dağ sırtındaymış gibi duran Kurmanbek’in önünde gururla göğe baktı” (Muratov 2004: 19).

5.4. Nesnenin akıl, şuur özelliğini bildirir.

Dalaylardın deeerinde bar “Nicelerinin (akıllılık) şuurunda var” (Yudahin 1985: 206).

Kişi bolor kişinin kişi menen işi bar, kişi bolbos kişinin emne menen işi bar? “Adam olacak kişinin kişi ile işi var, adam olmayacak kişinin ne ile işi var?” (Bököşov 2013: 208).

6. “Var olma, mevcudiyet” anlamı aracılığıyla aşağıdaki çeşitli durumları ifade eder.

6.1. Kişinin fizyolojik özelliklerini bildirir.

Kuyun Maamıt

Kuyun Maamıt

Karış bolgon boyu bar,

Kaarış kadar boyu var,

Ay-aalamdın baarisın,

Tüm alemin hepsini

Bile turgan oyu bar

Bilebilecek zannı var (Bököşov 2013: 228).

Dölön han Kurmanbek ukkanday ele too eken. Kömürlüü tooday bar eken “Dölön Han Kurmanbek’in duyduğu gibi devasa biriymiş, kömürlü bir dağ kadar varmış” (Muratov 2004: 19).

6.2. Kişinin psikolojik durumunu bildirir.

Atadan altoo bolso da, ar calgızdık başta bar “Bir babadan altı kardeş olsalar da her birinin başında bir yalnızlık vardır” (Bököşov 2013: 211).

Bar ne dedirbeyt, cok ne cedirbeyt. Bar şattanat, cok kakşanat “Zenginlik neler dedirtmez, yokluk neler yedirtmez. Varlık sevinir, yokluk sızlanır” (Koyçumanov vd. 2012: 116).

6.3. Nesnenin mekândaki durumunu ve mekân boyutlarını bildirir.

Ayılıñarda bağar-körörü cok eki kempir, üç abışkañar bar eken “Köyünüzde bakacak kimsesi olmayan iki yaşlı kadın, üç yaşlı erkek varmış” (Yudahin 1985: 99).

Düynönün dört tarabı bar: çığış, batış, tündük, tüştük “Dünyanın dört yönü var: Doğu, batı, kuzey, güney” (Bököşov 2013: 164).

Degen menen çaşagan mekindin çeni bar: too-tüz, talaa-çöl, darıya-köl, to-koy-çer, ayıl-şaar. Alıs-cakın cer bar. Meykindin keñi-tarı bar, cayluu-caysız bar “Ne dersek diyelim, yaşadığımız yerin (dağ-ova, tarla-çöl, nehir-göl, orman, köy-şehir) sınırı var. Uzak yakın yer var. Yaşanılan yerin genişliği, darı var; rahat olanı, olmayanı var” (Bököşov 2013: 165).

6.4. Sosyal durumu ifade eder.

Çeçende calpının söz akısı bar, bayda kedeydin köz akısı bar. “Söz ustasında herkesin söz hakkı var, zenginde yoksulun göz hakkı var” (İbragimov 2005: 448).

Azuuluga bar zaman, azuusuzga zar zaman “Hayat azı dışı olan (kuvvetli) için güzel, zayıf için eziyettir” (İbragimov 2005: 23).

Açtın togu bar, arıktın semizi bar “Açın toku var, zayıfın şişmanı var” (İbragimov 2005: 80).

Barga bar düynö, kedeyge kem düynö “Zengine rahat dünya, yoksula eksik dünya” (İbragimov 2005: 110).

7. Eylemdeki sürecin varlığını bildirir. Yüklem görevinde kullanılan *bar* sözcüğü *-mak, -may, -ma, -gı* eklerini almış fiillerle çekimlenir (*-mak/-may/-ma + bar*) ve genellikle folklor metinlerinde, atasözlerinde ve bilmecelerde kullanılır. Bu tür kullanımlarda *bar* sözcüğü “var olmak” anlamını değil eylemin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu; eylemin toplumun örf, gelenek ve mantalitesine uygun olduğuyla ilgili “sonuç” anlamını ifade eder.

Tuulmak bar, ölmök bar, “Doğmak var, ölmek var,

Cakşı menen camandı, İyi ile kötüyü,

Tuş-tuşunda körmök bar. Her tarafta görmek var” (Bököşov 2013: 218).

Kel demek bar, ket demek cok “Gel demek var, git demek yok” (Koyçumanov vd. 2012: 250).

Almaktın bermegi bar, içmektin çıçmağı bar “Almanın vermesi, içmenin sıçması var” (Koyçumanov vd. 2012: 63).

Erden aşmak bar, elden aşmak cok “Er aşılır, el (halk) aşılmaz” (Koyçumanov vd. 2012: 441).

8. Yüklem görevindeki *bar* sözcüğü çokluk anlamına sahip olan isim ve zamirlerle kullanıldığında “var olmak” anlamı dışında bağlam içerisinde “çokluk” anlamını bildirmektedir.

Bazarda miñ kişi bar, ar kimi süygönünö salam beret. Bazarda baarı bar, izdegendi taba albaysıñ “Pazarda bin kişi var, her biri sevdiğine selam verir. Pazarda her şey var, aradığını bulamazsın” (Koyçumanov vd. 2012: 102).

Sultanmurattın beti çımıradı, keçirip suraşka dayar bolup, ükösünün bar kaaloosun büt atkarmakçı bolup turdu “Sultanmurat’ın yüzü kızardı, özür dilemeye hazırlanıp, erkek kardeşinin tüm isteklerini yerine getirmek istedi” (Aytmatov 2008: 177).

Barı cogunan ayrıldı “Varını yoğunu kaybetti” (Yudahin 1985: 108).

Bu örneklerdeki bağlamsal çokluk *miñ* sayı sıfatı ve *baarı*, *büt* zamirlerinin çokluk kavramını somutlaştırmasıyla ortaya çıkmıştır.

Bar sözcüğü ismin niteleyicisi (tamlayan) durumundayken “çokluk” anlamı pekiştirilmektedir.

Bakbur han bar düynömdü çaçam dep, otuz künnü toy ötköröm dep kazaktardan tokson bee, türkmöndördün akaltegin atınan toksondu, gissardın kuyruktuu koyunan miñdi alp kelip soydurdu, toonun taza candıgıman dep miñ ulardı attırıp kelip, too tekedan toksondu, çöl bököndön toksondu dastorkongo koydurdu, cer-cemiştin türünö degi san cetpeyt “Bakbur Han ‘Tüm servetimi saçacağım (dağıtacağım), otuz gün düğün yapacağım diye Kazaklardan doksan kısarak, Türkmenlerden doksan *ahal teke* atı, Hisar’dan bin kuyruklu koyun getirtilip

kestirdi. Dağdaki temiz canlılar diyerek bin dağ hindisi vurdurtup doksan dağ tekesi, doksan çöl karacasını sofraya koydurdu. (Sofradaki) sebze çeşitlerinin hesabı yok" (Muratov 2004: 71).

9. İsmi, durumun, olayın, sürecin bitmediğini, sürdürdüğünü; başka bir ifadeyle "süreklilik" anlamını bildirmektedir. Süreklilik anlamı zarf, geniş zaman sıfat-fiili ve zamirin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmaktadır.

Bügünkünün ertesi bar "Bugünün yarını var" (İbragimov 2005: 136).

Batar kündün atar tañı bar "Batan güneşin atacak tañı var" (İbragimov 2005: 112).

Bu eç teke emes, dagıncısı dagı bar "Bu bir şey değil, dahası da var" (Yudahin 1985: 53).

Birok işin baştaşı bar "Fakat işin başlangıcı var" (Aytmatov 2008: 269).

10. *Bar* sözcüğü teklik 3. kişi emir kipi ekiyle (-sIn) çekimlenmiş *bol-* "ol-" yardımcı fiiliyle birlikte kullanıldığında konuşmacının bir konuyla ilgili dilek ve isteğini ifade ederek sıralı cümle kuruluşunda yüklem görevi almaktadır.

Atam, enem bar bolsun, oozu-murdu çok bolsun "Anne babam var olsun, ağzı burnu olmasın" (İbragimov 2005: 71).

11. *Bar* sözcüğü -BI soru ekiyle kurulan *beken* yardımcı fiiliyle kullanıldığında "soru" ve "şaşkınlık" anlamlarını bildirmektedir.

Uşu Mambet menen Almagüldün ortosunda birdeke barbı deym, ıya "Şu Mambet'le Almagül'ün arasında bir şey mi var?' diyorum" (Aytmatov 2008: 410).

Bir ese minday ata, bir ese anday ata dep oyt bermen bar eken. Anday saltıñar da bar bele? "Bir öyle, bir böyle' diye işten kaçma huyun varmış. Böyle bir âdetiniz var mıydı?" (Aytmatov 2008: 420).

Anı körgön kişi bar beken degi? "Hiç onu gören kimse var mıymış?" (Aytmatov 2008: 410)

12. *Bar* sözcüğü soru zamirleri, soru eki ve soru anlamı olan başka sözcüklerle birlikte yüklem görevinde kullanıldığında ilk olarak "soru", daha sonra ise "olumsuzluk" anlamlarını bildirmektedir. Bu anlamlar genel bağlamdan,

cümleyi oluşturan öğelerin ilişkisinden ya da dil bilgisel bir unsur olan vur-gudan çıkarılmaktadır. *Bar* sözcüğü olumsuzluk anlamını aşağıdaki dil bi-rimleriyle birlikte kullanıldığında bildirmektedir.

12.1. *Kim* soru zamiriyle birlikte kullanıldığında *bar* sözcüğünün karşıtı olan *cok* sözcüğünün anlamını bildirmektedir.

Bu carıkkılıкта sınbas, bülünbös bolup kelgen kim bar?! “Bu hayatta kırılma-yan, parçalanmayan kim var ki?” (Elçiyev 2012: 149).

Yukarıdaki örnekte yüklemde soru anlamından çok “hiç kimse yok” anla-mı öne çıkmaktadır.

Cılın töö kıluu – “... Menden kıyın kim bar dep, peyil kütüp kaluu” “Yılına deve yapmak: ‘Benden daha iyisi var mı?’ diyerek böbürlenmek” (Egember-diyev 2016: 169).

12.2. *Ne* soru zamiriyle birlikte kullanıldığında *bar* sözcüğünün karşıtı olan *cok* sözcüğünün anlamını bildirmektedir.

-Silerdin öz coluñar bar, baldar, a aga al cerde emne bar?! Erteñki kündün tumandagan oy-kırın oylonup baş katıruunun emne keregi bar?! “Sizin kendi yolunuz var, çocuklar. Peki onun orada ne işi var? Yarının dumanlı çuku-runu, tepesini düşünüp kafa yormanın ne gereği var?” (Elçiyev 2012: 150)

12.3. *-BI* soru ekiyle birlikte kullanılan *bar* yüklemi cümleye olumsuzluk anlamı vermektedir.

Uşul kündö booru bütün bir üy-bülö barbı... “Bugünlerde böyle sorunsuz bir aile var mı?” (Aytmatov 2008: 410)

Uuru menen börüdö uyat barbı, ar barbı? “Hırsız ile kurdun utanması olur mu?” (Cañı Ala-Too 2013: 12).

12.4. *Bar* sözcüğü *-BI* soru ekiyle kurulan *bele* yardımcı fiiliyle kullanıldı-ğında “yok” sözcüğünün anlamını bildirmektedir.

A kede azırkıday transport bar bele? “O zamanlar bugünkü gibi ulaşım aracı var mıydı?” (Aytmatov 2008: 407).

13. *Bar* sözcüğü *-DAy* yapım eki ve tahmin edatlarını alarak düşüncenin somut gerçekliğe uygunluğu şüpheli olan bir tahmini, öznel bir düşüncüyü bildirir.

Bul cerde tergöönü çınıgı künöölülördön adaştırıuu maksatı barday “Burada soruşturmayı gerçek suçluyu saklama amacı var gibi görünüyor” (Elçiyev 2012: 139).

13.1. Bar sözcüğü *-DAy* yapım ekiyle kullanıldığında ismi ve eylemin oluşumunu benzetme anlamlarını ifade etmektedir.

Keede anın kaşı biyik serpilip, közü caynap, içinde demikken zor küç barday, al çınjala tüşüp, sıyagı al öydö tura kalıp, kulaçın caya, aylanadagı köz körgöndün baarın kuçaktap, kökürögünö bekem kışçuday sezilet “Bazen onun kaşı kalkıp gözü parlar ve içinden taşan bir güç belirmiş gibi yerinden kalkacakmışçasına kollarını açıp etrafında gördüğü her şeyi kuzaklayıp göğsüne bastıracaktı gibi görünüyor” (Aytmatov 2008: 200)

14. İsmi, ilgi durumu ve teklik 3. kişi iyelik ekiyle çekimlendiği *-nin + -(s)* *i bar* modelinde kullanılan yapı pekiştirme anlamındadır.

Kişinin kişisi var. Attın atı bar “İnsanın adamı (iyisi), atın atı (iyisi) vardır”

15. *Bar* sözcüğü *ele* yardımcı fiil ile yüklem görevinde kullanıldığında geçmiş zamanla ilgili hatırlatma anlamı vermektedir.

Bir ak toogum bar ele, cumurtkası sarı ele “Bir ak tavuğum vardı, yumurtası sarıydı” (Folklor).

16. *Bar* sözcüğü *bol-* fiili ile kullanıldığında ünlem olarak “takdir”, “memnuniyet”, “dua” anlamlarının ifadesinde yer alır.

Bar bol, uulum, bar bol! “Var ol oğlum, var ol!” (Muratov 2004: 28).

17. *Bar* sözcüğü cümlede kullanılan ünlemlerin etkisiyle bir durum ya da nesnel ve öznel kavramlara karşı “rahatsızlık”, “merak” gibi anlamların ifadesinde yer almaktadır.

O, caratkan, a menin ayalım, çöcürögön baldarım bar emespi! “Allah’ım benim karım, küçücük çocuklarım yok mu?” (Elçiyev 2012: 202)

18. *Fiil + -gı + iyelik eki + bar* yapısıyla kurulan istek kipinde *bar* sözcüğü yardımcı fiil fonksiyonundadır ve henüz gerçekleşmemiş bir işi yapmaya niyetlenme anlamının ifadesinde yer almaktadır.

Aytsa kelgisi bar. Saga bir nerse aytkısı bar “Daha söylemeden gelesi var, sana bir şey diyeyi var” (KATG 1980: 379-380).

Bu örnekler *bar* sözcüğünün çok sayıda anlamda kullanıldığını göstermektedir. Konuşmanın içerdiği anlamların belli türlere ayrılıp çeşitlenmesi çeşitli olaylara, dinleyicinin konuşmacıyla ilişkisine ve başka birçok etkene bağlıdır. Anlamsal özelliklerin sınırı toplumun psikolojik, geleneksel, sosyal yapısı; dünya görüşü, etnik karakteri vb. ile belirlenmektedir.

***Bar* Sözcüğünün İşlevsel Özellikleri**

Kırgızcada *bar* ve *cok* sözcüklerinin yalın hâldeki kullanımı, leksik-gramer anlamları, cümledeki diğer sözcüklerle ilişkisi ve bilişsel dil birlikleri olarak gerçekle ilgili bilgiyi yansıtmaları gibi konular bugüne kadar yeterince incelenmemiştir. Dil bilimsel çalışmalarda bu sözcükler bazen isim bazen de kiplik fade eden sözcükler olarak değerlendirilmektedir.

N. Şarşeyev “*Bar ve cok sözcükleri bir şeyin varlığını ve yokluğunu gösterir. Bazı araştırmacılar bu sözcüklerin eski dönemlerde isim olarak kullanıldığını belirtmiştir.*” diyerek N. K. Dmitriyev’in *Grammatika başkirskogo yazıka* ve A. Caparov’un *Azırkı kırgız tili: Cönököy süylömdün sintaksisi* adlı çalışmalarına atıfta bulunmuştur. Aynı araştırmacı “*Bar ve cok sözcükleri isim türünde kullanılırken yapım ekleri alarak cümle öğelerinin görevini üstener: Bari cogunan ayrıldı. Barlar cektu, cektor bardı körgüsü cok. Bar – baatır, cok – kaltaır “Zengin kahraman, yoksul telaşlıdır”. Bar ve cok sözcükleri cümlede yüklem görevindeyken konuşmacının cümlede bahsedilen olayla her türlü ilgisini ifade eder. Kiplik anlamında ise bu sözcükler bir şeyin varlığını tasdiklemektedir...*” diyerek *Uf, dedi Anton oşondo – çıdoonun dele çeği bar* “Öf!”, dedi Anton o zaman. Sabrın da bir sınırı var.” örneğini vermiştir (H. 1970: 7-8).

M. Murataliyev ve A. Tursunov *bar* sözcüğüyle görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “İsim türündeki *bar* ve *cok* sözcükler de yüklem görevinde kullanılmaktadır: Aytkan sözcüğün cüyösü *bar* “Söylediğin sözün bir mazereti var”. Bunların hangi sözcük türüne girdiği Kırgızcanın ve diğer Türk lehçelerinin dil bilgisi kitaplarında açıkça belirtilmemiş, kimi eserlerde zarf kimilerinde ise isim olarak kabul edilmiştir. Bize göre ise isimlere sorulan soruya cevap vermeleri ve kişi eklerini almaları nedeniyle isim olarak değerlendirilmelidir” (1961: 28).

Bazı durumlarda zincirleme isim tamlamasının yüklem olarak kullanılan son bölümü *bar*, *cok*, *az*, *kem*, *köp* ve *mol* gibi sözcüklerden oluşabilmektedir. Zincirleme isim tamlamasında son bölümü bir isim olan tamlayan

unsur tamlanan unsuru eylem anlamıyla nitelerken son bölümü *bar, cok, az, kem, köp* vb. ya da sıfattan oluşan tamlayan unsur bu sözcüklerin leksik anlamına uygun olarak tamlananı herhangi bir şeye sahip olup olmaması açısından ya da sayı ve nitelik bakımından nitelemektedir.

Bar, cok, az, kem, köp gibi sözcük ve sıfatlar filler gibi, kendilerinden önce gelen sözcükleri kendilerine bağlama özelliğine sahip değildir. Bu nedenle zincirleme isim tamlamasında bu sözcüklerle kurulan tamlayan durumundaki isim tamlamasının (birleşik tamlayan) yapı itibariyle fazla karmaşık değildir. Bunlar cümlede yalnızca nesne, tümleç, niteleyici (tamlayan) olarak olabilirler.

Kök col-colu bar caşıl moyun oroguçtu cakasınan çığara salıp koygon. Aşı bar ayaktan attaba. Adebî cok cigit cügönü cok atka okşoyt. Bilimi cok kişi miñ baleeğe tutulat, bilimi bar kişi ar baleeden kutulat. "Mavi çizgili yeşil atkıyı yakasından dışarı salmıştı. İçinde yemek olan tabağın üstünden atlama. Edepsiz delikanlı gemsiz ata benzer. Bilgisiz kişi bin belaya düşer olur. Bilgili kişi her beladan kurtulur" (Murataliyev vd. 1961: 82)

Bazen zincirleme tamlamasının son unsuru düşebilir ve onun isim anlamı kendisinden önceki tamlayan unsura (birleşik tamlayana) geçebilir. Bu durumda söz konusu unsur ilgi durumu ekini alarak tamlayan görevinde kullanılır.

İnisi bardın ırısı bar "Erkek kardeşi olanın rızkı var". *Kızı bardın nazı bar* "Kızı olanın nazı olur". *Özü cektun közü cok* "Kendisi olmayanın gözü de yoktur". *Akılı cektun azabı köp* "Akılsızın azabı çok olur" (Murataliyev vd. 1961: 83). Bu örneklerde *İnisi bar (bolgon)dun, Kızı bar (bolgon)dun, Özü cok (bolgon)dun* ve *Akılı cok (bolgon)dun* şeklindeki bol- fiilinin düşmesiyle ortaya çıkmıştır.

Öbek yapısında nesne (Öbek kuruluşunda özne) *bar* ve *cok* sözcükleriyle de kurulabilmektedir.

Bagı cokko dağı cok. "Bahtı olmayana hiçbir şey yok." *Közü cokko körgözsö da bilbeyt.* "Gözü olmayana göstersen de bilmez". *Baktısı barga balaluu ördök colugat.* "Bahtı olanın karşısına yavrulu ördek çıkar" (Murataliyev vd. 1961: 107).

Zarf-fil grubu genellikle bulunma durumundaki *bar* ve *cok* sözcüklerini de içine alarak kurulur.

Tişin barda taş çayna, tişten kiyin aş kayda? “Dişin varken taş çiğne, diş gittikten sonra aş nerede?” *Atın barda cer taanı, atañ barda el taanı.* “Atın varken yer tanı, baban varken insanları tanı”. *Esiñ barda eteğin cap.* “Aklın başındayken eteğini kapa” (Murataliyev vd. 1961: 132).

A. Caparov *bar* sözcüğünü “İsim yüklemi” adlı başlık altında ele almıştır: “...*bar* ve *cok* sözcükleri de yüklem görevinde kullanılmaktadır: *Bekturdun eki kitebi bar. Men biröönü okup çıktım. Anda calkooluk münöz cok* “Bektur’un iki kitabı var. Ben birini okudum. O tembellik nedir, bilmez” (1951: 45). Yalın durumdaki isimler yüklem görevinde kullanıldıklarında şimdiki zamanda kullanılarak eylemi açıkça ifade eder (Caparov 1951: 45).

Bar, cok, köp gibi sözcükler isimlerle birlikte tamlayan (sıfat tamlaması) görevinde kullanılabilir.

Balıgı cok köl bolobu? “Balıksız göl olur mu?” (Caparov 1951: 56-57). Bu örnekte *balıgı cok* tamlayan *köl* tamlanandır.

A. İmanov *bar* sözcüğünü bağımsız bir sözcük olarak değil bağımlı sözcükler olarak değerlendirilen kiplik sözcüklerin içinde değerlendirmektedir: “Bazı cümlelerde kiplik sözcükler de yüklem görevinde kullanılmaktadır. Bu sözcükler yüklem görevindeyken ismin var olup olmadığını, başka bir deyişle “tasdikleme” ya da “yalanlama” anlamlarını, konuşmacının gerçekliğe yönelik nesnel ve öznel duruşunu, olasılığı, zorunluluğu vb. ifade etmektedir(1990: 137).

Söögü cok, eti bar, süylögön sözü bar. “Kemiği yok, eti var; söyleyecek sözü var” (İmanov 1990: 137)

Kırgız adabiy tilinin grammatikası adlı eserde de *bar* sözcüğü kiplik sözcük olarak değerlendirilmiştir: “Kırgızcada isim-fiiller *bar* ve *cok* kiplik sözcükleriyle birlikte kullanılır. *Bar* sözcüğü ile birlikte kullanıldığında eylemin sürecinin mevcudiyetini bildirir” (KATG 1980: 449).

Yukarıda da belirtildiği gibi Türk lehçelerindeki *bar* sözcüğünün hangi sözcük türüne girdiğiyle ilgili birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar ilgili sözcüğü isim olarak tanımlarken ikinci bir grup edat olarak değerlendirmektedir.

Kiplik sözcükler, cümle içinde diğer öğelerle dil bilgisel bir bağı bulunmayan, başka bir deyişle onlarla arasında sayı, kişi, iyelik vb. uyumu bulunmayan, vurgulu olma özelliğiyle kendisinden önceki ve sonraki sözcüklerden ayrılan ve konuşmacının ifade edilen düşünceye yaklaşımı ve onunla bağlantısını bildiren sözcüklerdir. Kiplik sözcükler “benzetme”, “karşılaştırma”, “ihtimal”, “pekiştirme”, “netleştirme”, “rıza”, “güven”, “danışma”, “rica” gibi temel düşünceyle ilgili çeşitli kiplik anlamlarını da içerir (İmanov 1990: 240-244, KATG 1980: 524-535).

Bar sözcüğü çevremizi kuşatan bütün nesnelere, çeşitli durumların, eylem süreçlerinin var olduğunu bildirerek nesne, süreç ve ilişki açısından bilgi verme görevini yerine getirir. Bağımsız bir leksem olarak dil bilgisel açıdan isim kategorisine girmekte, ilgili dil yapılarıyla değişmektedir. İşlevsel-semantik açıdan çok yönlü olduğu için hem ünlem hem de yardımcı sözcük olarak kullanılabilir. Cümle kuruluşunda bağımsız bir öge görevinde kullanılabilir gibi tek başına cümle de olabilmektedir. Cümlede yüklem görevindeyken özne-yüklem uyumuna bağlı olarak soyut bir anlamda kullanılırken niteleyici bir anlama sahip olduğunda ise başka sözcüklerle herhangi bir ek yardımı olmaksızın sentaktik bir bağ kurmaktadır.

Bar sözcüğü Kırgızcadaki genellikle diğer Türk lehçelerinde de görüldüğü gibi isim cümlesi oluşturmaktadır. Bu sözcük söz konusu görevde kullanıldığında cümlenin sonunda yer alarak başka isimlerle ilişki kurmakta, ismin herhangi bir şeye sahip olduğunu ifade etmektedir.

Karalaşar canımda, kan Sulayman datkam bar. “Yanımda bana destek olacak Sulayman *Datka* var” (Cañı Ala-too 2013: 197)

Yalın hâldeki ismin yerine kullanıldığında cümlede nesnel, öznel ve niteleyici işlevleriyle bulunmaktadır. *Bar* sözcüğü özne görevinde cümlenin yüklemiyle de anlamsal olarak bağ kurmaktadır.

Bar murat emes, cok uyat emes. Barga – bar, cokko – cok. “Zenginlik murat değil, yoksulluk ayıp değil. Zengine var, yoksula yok” (İbragimov 2005: 110).

Nesnel işlevdeyken ad durum eklerini alarak özne-yüklem ilişkisi yoluyla yükleme bağlanır ve cümlenin nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olarak kullanılabilir.

Barga kanaat, cokko sabır. Barga köppö, cokko çökpö. Bardı körö albayt, cokko bere albayt. Barda barday, cokto coktoy. “Vara kanaat, yoğa sabır. Varlığa kapılma, yokluğa üzülme. Zengini çekemez, yoksula veremez. Zenginken zengin gibi, yoksulken yoksul gibi” (İbragimov 2005: 110).

Bar sözcüğüyle kurulan yüklemelerde eylem söz konusu olmadığı için yardımcı öge yönelme, belirtme ve çıkma durumu eklerini almaz. Bununla birlikte ilgi durum eki alan sözcüğe doğrudan bağlanmaz.

Var olmak anlamının yer ve zaman anlamlarıyla ilişkisi olduğu için *bar* sözcüğünün bulunduğu yüklemeler genellikle bulunma durumu ekini almaktadır.

1. *Bazarda miñ kişi bar, ar kimi süygönünö salam beret.*

“Pazarda bin kişi var, her biri sevdiğine selam verir” (İbragimov 2005: 93).

2. *Aylınarda bagar-körörü cok eki kempir, üç abışkañar bar eken.*

“Köyünüzde bakacak kimsesi olmayan iki iki yaşlı kadın, üç yaşlı erkek varmış” (Yudahin 1985: 99).

3. *Dalaylardın deerinde bar.*

“(Zeki olmak) nicelerinin kanında var” (Yudahin 1985: 206).

4. *Çeçende calpının söz akısı bar, bayda kedeydin köz akısı bar.*

“Söz ustasında herkesin söz hakkı var, zenginde yoksulun göz hakkı var” (İbragimov 2005: 448).

Bar sözcüğü üçüncü kişi iyelik ekini alan yalın durumdaki ve bulunma durumundaki isimlerle birlikte kullanılıp temel ögenin çeşitli anlamlarını bildirerek cümlede niteleyici (sıfat, tamlayan) göreviyle yer alabilmektedir.

Aşı bar ayaktan attaba. Ala-kula eli bar cer. İçinde yemek olan tabağın üstünden atlama. “Türlü türlü insanları olan yer” (Yudahin 1985: 44).

Tamlayanın düştüğü durumlarda onun yerine geçen *bar* sözcüğü ilgi durumu ekini alarak tamlananla iyelik ilişkisi kurmakta ve cümlede niteleyici görevinde kullanılmaktadır.

Bardın malın çaçam, cektun uyatın açam. “Zengin malını saçarım, yoksulu utandırırım” (İbragimov 2005: 111).

Bar sözcüğü konuşmacının mutluluk, rahatsızlık, pişmanlık gibi duygularını ifade eden bir ünlem olarak da kullanılabilir: *Bar bol* “Var ol”, *bar boluñ* “var olun”, *bar bolgun* “var ol”. Ünlem olarak genellikle selam verip almada kullanılmaktadır.

“Arbañızdar!” – dedi da, Adılkan sekin iyildi. – “Bar boluñuz!” – dedi da, Kanişcan asta cügündü. “Merhaba, diyerek eğildi Adılkan. Var olun, diyerek başını eğdi Kanişcan” (Elçiyev 2012: 188).

Bar sözcüğü yardımcı fiilin işleviyle kullanıldığında henüz gerçekleşmemiş bir işi yapmaya niyetlenme ifadesi taşır.

Saga bir nerse aytkısı bar. Aytısa kelgisi bar. “Sana bir şey söyleyesi var. Daha söylemeden gelmesi var” (KATG 1980: 380-381).

Bağımsız bir leksem olarak *bar* sözcüğünün yukarıdaki özelliklere sahip olması onun kiplik sözcük olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Bu nedenle *bar* sözcüğü kiplik kategorisinde değil isim kategorisinde değerlendirilmelidir.

Sonuç

Bar sözcüğü bütün Türk lehçelerinde farklı şekillere girse de yaşayan ve çok aktif olarak kullanılan bir sözcüktür. *Bar* sözcüğünün yukarıda belirttiğimiz Kırgızcadaki anlamları, işlevleri ve görevlerinin diğer Türk lehçelerinde de olduğu şüphesizdir. Ancak cümledeki yeri ve onun kattığı anlamların bazen çok farklılaştığını da belirtmek gerekir. Mesela yukarıda da örnek olarak verdiğimiz *Balıñı çok köl bolobu? Kızı bardın nazı bar. Bağı cokko dağı çok.* gibi Kırgızca cümlelerin Türkiye Türkçesine kelime kelimesine “Balığı yok göl olur mu?”, “Kızı varın nazı var”, “Bahtı yoğa yine yok” şeklinde aktardığımızda anlaşılabilir bir cümle haline geldiği hatta düzgün bir cümle olmaktan çıktığını da görmek mümkündür. *Tişin barda taş çayna* “Dışın varken taş çığne” örneğinde de Kırgızcadaki *tişin barda* zarf-fiil ekini almayan unsur Türkiye Türkçesine aktarıldığında *dışın varken* gibi zarf-fiil grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Kırgızcadaki *bar* sözcüğünün yerine Türkiye Türkçesinde zaman zaman *ol-* fiilinin ve *cok* sözcüğü yerine *olma-* fiilinin sıfat-fiil şeklinin veya *hayır* edatının kullanıldığı açıktır. Bu nedenle Kırgızcadaki görülen böylesi özelliklerin tüm Türk lehçelerine ait olduğunu söylemek sakıncalı olduğu kanaatindeyiz.

Bar sözcüğünün işlevsel özellikleri incelendiğinde bu sözcüğün çok yönlü bir karaktere sahip olduğu görülecektir. Bu sözcük isim, anlamsal işaret, duygu ifadesi, edat gibi leksik-dil bilgisel anlamlarda kullanılmaktadır.

Bazı sözcük türlerinin konuşmada sıkça kullanıldığı, işlevsel özellikleri açısından başka sözcük türlerinin görevini de karşıladığı, bu yönüyle geniş bir kullanım çevresi ve anlamsal yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bu sözcük türleri içinde değerlendirilebilecek olan *bar* sözcüğü aşağıdaki özellikleri taşımaktadır.

1. İşlevsel-semantik açıdan *bar* sözcüğü Türk lehçelerinin sık kullanılan söz varlığında yer alıp isim, işaret, süreç ve ilişki gibi bilgileri aktarma görevini yerine getirmektedir.
2. *Bar* sözcüğü genellikle yüklem görevindedir.
3. *Bar* sözcüğü düşünce aktarımında çeşitli durumlara, dinleyicinin ve konuşmacıyla ilişkisine ve değişik şartlara göre birçok anlamda kullanılmaktadır.

Kısaltmalar

Alt	– Altayca
Az.	– Azeri Türkçesi
Bal.	– Balkar (Malkar) Türkçesi
Baş.	– Başkurtça
C	– Consonant (Ünsüz)
Çuv.	– Çuvaşça
dial.	– dialekt, ağız
DLT	– Divanu Lugati't-Türk
DTS	– Drevnetyurkskiy slovar'
Esk. Uyg.	– Eski Uygurca
Gag.	– Gagauzca
Kaç.	– Kaçın ağız
Kar.	– Karayim Türkçesi
KATG	– Kırgız edebiyatının grammatikası
Kaz.	– Kazakça
Kırg.	– Kırgızca
Kkal.	– Karakalpakça
Koyb.	– Koybal ağız

Küer.	– Küerik ağzı
Kum.	– Kumukça
Lob.	– Lobnor lehçesi
MK	– Mahmud Kâşgarî
Nog.	– Nogayca
Özb.	– Özbekçe
Sag.	– Sagay ağzı
Şor.	– Şorca
Tat.	– Tatarca
Tel.	– Teleut ağzı
Trkm.	– Türkmence
Tür.	– Türkiye Türkçesi
Tuv.	– Tuvaca
Uyg.	– Uygurca
V	– Vokal (Ünlü)

Çevriyazı İşaretleri

: ünlülerden sonra gelerek uzunluğu belirtir.

ä açık e sesi, kapalı a sesi.

a^o a ile o ünlüleri arasındaki yuvarlak a sesi.

b b ile p ünsüzleri arası bir ses.

ç ç sesi.

ę kapalı e sesi.

ğ arka damaksıl g sesi, *ğ*.

ç gırtlaksıl h sesi, *ò*.

j y sesi.

ñ art damak n sesi.

q arka damaksıl k sesi, *ú*.

ş ş sesi.

β çift dudak v sesi, w.

ï i sesi

Kaynaklar

Айтматов, Чынгыз (2008). Эрте келген турналар. Деңиз бойлой жорткон Ала-Дөбөт. Фудзиямада кадыр түн. Т. 3. Бишкек.

Arat, Reşit Rahmeti (1947). *Kutadgu Bilig I Metin*. İstanbul: MEB Yay.

Arat, Reşit Rahmeti (1951). *Edib Ahmed b. Mahmud Yükneki, Atebetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yay.

- Апилов, Болотбек (2008). Барпы Алыкулов. Бишкек.
- Atalay, Besim (1986). *Divanu Lugati 'i-Türk*. С. 1-4. Ankara: TDK Yay.
- Bang, Willy & Annamarie Von Gabain (1930). “Türkische Turfan-Texte III”. *SPAW*.
- Bang, Willy & Reşit Rahmeti Arat (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Бөкөшов, Жамгырбек (2013). “Бийиктик”. Кыргыз философиясы. Бишкек.
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Ethymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Eckmann, Janos (2005). *Çağatayca El Kitabı*. Çev. Günay Karaağaç. Ankara.
- Эгембердиев, Раимжан (2016). “Турап”. Кыргыз тилиндеги фразеологизмдердин төркүнү (этимологиясы). Бишкек.
- Элчиев, Жаанбай (2002). Сүйлөмдүн келки маанилери, типтери жана түрлөрү. Бишкек.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- <http://www.tdk.gov/tr>.
- Жайнаков, Төлөмбай (2001). Кыска жана нуска сөздөр. Бишкек.
- Жаңы Ала-Тоо* (2013). № 3, № 5.
- Жапаров, Абдыкул (1951). Кыргыз тилинин грамматикасы. II бөлүк. Синтаксис, Фрунзе.
- Ибрагимов, Мухамед (2005). Кыргыз макал-ылакап, учкул сөздөрү. Карабалта.
- Иманов, Акеш (1990). Кыргыз тили. –Ф.: “Мектеп” басмасы, Фрунзе.
- Иптар уулу, Сабыр (2012). Кыргыз жан дүйнөсү. Бишкек.
- Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Древнетюркский словарь. (1969). Ленинград.
- Kaya, Seval (1994). *Uygurca Altun Yaruk. Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara: TDK Yay.
- Кононов, Андрей Николаевич (1980). Грамматика языка тюркских рунических памятников VII-IX вв. Ленинград.
- Койчуманов, Жумаш & Кадыров Ысмайыл (2012). Макал-Лакаптар, нуска сөздөр, накыл кептер, залкар ойлор. “Бийиктик Плюс”. Бишкек.
- Койчуманов, Жумаш (1996). Элдик педагогиканын берметтери. Бишкек.
- Кыргыз адабий тилинин грамматикасы (КАТГ). (1980). Фрунзе.
- Кыргыз тилинин сөздүгү (2011). Аврася пресс. Т. 1. Бишкек.
- Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү (1964). Т. 1. Фрунзе.
- Mahmud Kaşkarı (1073-1074). *Kitabu Divanu Lügati 'i-Türk*. Ali Emiri Arabi Elyazısı.

- Малов, Сергей Ефимович (1951). *Памятники древнетюркской письменности*. Изд. АН СССР. Москва-Ленинград.
- Мураталиев, Маанайкул & Турсунов Аскар (1961). Кыргыз тилиндеги сүйлөм мүчөлөрү. Фрунзе.
- Муратов, Абдыкерим (2004). Курманбек баатыр. Бишкек.
- Müller, Friederich Wilhelm Karl (1908). “Uigurica I. 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen Goldglanz-Sūtra. Ein vorläufiger Bericht”. *АРАУ*.
- Pelliot, Paul (1914). “La Version ouigoure de l’histoire des princes Kalyāṇakara et Pāraṃkara”. *T’oung Pao* 15 (2): 225-272.
- Садыков, Ташболот (2006). Азыркы кыргыз тили: Фонетика. Бийиктик басмасы, Бишкек.
- Севортян, Эрванд Владимирович (1978). Этимологический словарь тюркских языков. Общетюркские и межтюркские основы на букву “Б”. изд. “Наука”. Москва.
- Татаринцев, Борис Исакович (2000). Этимологический словарь тувинского языка. “Наука” Новосибирск.
- Tekin, Şinasi (1976). *Uygurca Metinler II. Maytrisimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Talat (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yay.
- Tekin, Talat (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yay.
- Усеев, Нурдин (2011). *Енисей жазма эстеликтери I. Лексикасы жана тексттер*. КРҮА-КТМУ, Бишкек.
- Федотов, Михаил Романович (1996). Этимологический словарь чувашского языка. Чебоксары.
- Шаршеев, Ниязбек (1970). “Азыркы кыргыз тилиндеги атоочтук модалдык сөздөр”. Кыргыз тили боюнча изилдөөлөр. Фрунзе.
- Юдахин, Константин Кузьмич (1985). Кыргызско-русский словарь. Главная редакция киргизской советской энциклопедии. Т. 1. Фрунзе.

The Functional-Semantic Features of Word “Bar” in Kyrgyz Language*

Burul Sagınbeyeveva**

Mirzat Rakimbek uulu***

Abstract

The word “bar” in Kyrgyz language indicates the existence of an object, matter, some kind processes of event and action that are in the world. Also gives some information about relation of matter, sign and process. It has the lexical meaning and it is type of noun. Have the Inflexible affixes as a noun. It is very flexible in terms of its function and meaning and serves as a predicate, adjective phrase, exclamation and preposition (it can also be an adverb). It can be the component of the sentence and can create the sentence whole. In the sentence it usually acts as a predicate and is in harmony with the subject. The sentence with adjective predicate that contains the word “bar” has a little bit differed meaning. In such sentences the predicate do not acts the concrete characteristic, but it shows the existence and amount of situation or state. In Kyrgyz language the word “bar” uses at lexical-grammatical meanings (as an object, adjective, exclamation, preposition etc.). In speech it depends on different situations like relations between sides of speech (speaker and listener) and so on. The functional-semantic meaning of word “bar” is very flexible and it has large semantic area, area of use. Also it is very active in Kyrgyz vocabulary.

Keywords

Kyrgyz language, “bar” word, word types, speech, state, vocabulary, adjective phrase, functional-semantic meaning.

* Date of Arrival: 20 June 2017 – Date of Acceptance: 07 March 2018

You can refer to this article as follows:

Sagınbeyeveva, Burul and Mirzat Rakimbek Uulu (2020). “ Kırızçada ‘Bar’ Sözcüğünün İşlevsel-Semantik Özellikleri”. *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 92: 135-162.

** Assoc. Prof. Dr., Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Humanities, Department of Turkology – Bishkek/Kyrgyzstan

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3178-9329

burul.saginbayeva@manas.edu.kg

*** Dr. Lecturer., Kyrgyz-Turkish Manas University, Faculty of Humanities, Department of Turkology – Bishkek/Kyrgyzstan

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3247-6252

mirzat.rakimbekuulu@manas.edu.kg

Функционально-семантические характеристики слова «бар» в кыргызском языке*

Бурул Сагынбаева**

Мирзат Рахимбек Уулу***

Аннотация

Слово «бар» в кыргызском языке указывает на существование объекта, материи, определенных процессов события и действия, которые существуют в мире. Также слово дает некоторую информацию о связи материи, знака и процесса, оно имеет лексическое значение и является именем существительным, которое имеет негибкие аффиксы как существительное. Оно очень гибко с точки зрения своей функции и значения и служит предикатом, прилагательным, восклицательным знаком и предлогом (также может быть наречием), может быть компонентом предложения и может создавать предложение целиком. В предложении оно обычно действует как предикат и находится в гармонии с предметом. Предложение с прилагательным предикатом, содержащим слово «бар», имеет несколько иное значение. В таких предложениях предикат не несет конкретной характеристики, но показывает существование и количество ситуации или состояния. В кыргызском языке слово «бар» используется в лексико-грамматических значениях (как объект, прилагательное, восклицательный знак, предлог и т. Д.). В речи это зависит от различных ситуаций, таких как отношения между сторонами речи (говорящий и слушатель) и так далее. Функционально-семантическое значение слова «бар» очень гибкое и имеет большую семантическую область, область использования. Также оно очень активно используется в словаре кыргызского языка.

Ключевые Слова

кыргызский язык, слово «бар», типы слов, речь, состояние, словарный запас, прилагательное, функционально-семантическое значение.

* Поступило в редакцию: 20 июня 2017 г. – Принято в номер: 07 марта 2018 г.

Ссылка на статью:

Saginbeyeva, Burul & Mirzat Rakimbek Uulu (2020). “Kırgızcada ‘Bar’ Sözcüğünün İşlevsel-Semantik Özellikleri”. *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 92: 135-162.

** Доц., д-р, Кыргызско-турецкий университет Манас, филологический факультет, кафедра тюркологии - Бишкек / Кыргызстан

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3178-9329

burul.saginbayeva@manas.edu.kg

*** Д-р, преподаватель, Кыргызско-турецкий университет Манас, филологический факультет, кафедра тюркологии - Бишкек / Кыргызстан

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3247-6252

mirzat.rakimbekuulu@manas.edu.kg